

TARİH-SOSYOLOJİ VE PSİKOLOJİ PERSPEKTİFİNDE MİLLİ MÜCADELE VE KÜÇÜK AĞA ROMANI

Özlem BAY GÜLVEREN*

Özet

Savaşlar, bireyler üzerinde ciddi travmalara sebep olan toplumsal olayların başında gelir. Tarihi romanlar üzerine ortaya konan tüm görüşler çerçevesinde, bu çalışmaya konu olan Küçük Ağa romanının yazarı Tarık Buğra'nın, toplumu derinden etkileyen bir tarihsel gerçeklik olarak Milli Mücadeleye, üzerinden kırk yıl geçtikten sonra, oldukça nesnel bir bakış açısıyla yaklaştığı söylenebilir. Buğra Küçük Ağa'da, sadece tarihi olayları bir kurgu dâhilinde anlatmamış, aynı zamanda, tarih biliminin insanlara salt bilgi olarak sunduğu gerçekliklerin ötesini görmeyi ve göstermeyi de amaçlamıştır. Bir savaşın önce birey sonra ise toplum psikolojisini nasıl etkilediğini, savaşın yol açtığı siyasi çatışma, yıkım ve dönüşümlere, toplumsal sınıflar arasında yaşanan sosyolojik çatışma ve dönüşümleri de ekleyerek cevaplar aramaya çalışmıştır. Bu yönüyle, Tarık Buğra'nın Küçük Ağa'daki bakış açısı, nesnel olduğu kadar samimidir de. Dolayısıyla, bu çalışmada, yazarın kendisinin de içinde bulunduğu toplumu derinden etkileyen tarihsel bir gerçeklik olan Milli Mücadele'ye tarihsel, sosyolojik ve psikolojik bir perspektifle yaklaştığı örnekler üzerinden ifade edilmeye çalışılacaktır. Bunun için öncelikle romanın tarihsel gerçekliklerin hangilerini kurguya nasıl dâhil ettiğine "Küçük Ağa ve Milli Mücadele" başlığı altında değinilmiştir. Daha sonra ise "Küçük Ağa'da Birey ve Toplum Psikolojisi" başlığı altında, roman karakterlerinin duygu, düşünce ve davranışları üzerinden birey ve toplum psikolojisine dair örnekler ortaya konmuştur. Romandan elde edilen bulgular, yazarın bu romanında -tıpkı yarattığı İstanbullu Hoca/Küçük Ağa karakteri gibi- tarihsel, sosyolojik ve psikolojik bir perspektif edindiğini ve buna sadık kaldığını göstermektedir. Tarık Buğra Milli Mücadele'nin, tarih kitaplarındaki cephe haritalarından çok daha ötesini, yani birey ve toplum üzerindeki derin etkilerini görmeyi, anlamayı ve anlatmayı amaçlamıştır denebilir. Bu durum onun "insanı" anlamayı ve anlatmayı ön plana alan edebiyat görüşüyle de doğrudan bağlantılıdır.

Anahtar kelimeler: Tarık Buğra, Küçük Ağa, Milli Mücadele, Tarih, Sosyoloji, Psikoloji

THE WAR OF INDEPENDENCE AND THE NOVEL *KÜÇÜK AĞA* IN THE PERSPECTIVE OF HISTORY, SOCIOLOGY AND PSYCHOLOGY

Abstract

Wars are one of the leading social events that cause serious trauma to individuals. Within the framework of all views on historical novels, it can be said that Tarık Buğra, the author of the novel *Küçük Ağa*, which is the subject of this study, approached the War of Independence, a historical reality that deeply affected the society, from a very objective point of view forty years later. In *Küçük Ağa*, Buğra did not only narrate historical events within a fictional structure, but also aimed to see and show beyond the realities that the science of history presents to people

* Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Türkçe Öğretmenliği Programı/bayozlem@baskent.edu.tr, 0000-0001-8328-2434

Gönderim tarihi: 04/11/2023 Kabul tarihi: 21/12/2023

as mere information. He sought to find answers to how a war affects an individual's and a society's psychology respectively by adding sociological conflicts and transformations between social classes to political conflicts, destruction and transformations caused by the war. In this respect, Tarık Buğra's perspective in *Küçük Ağa* is as sincere as it is objective. Therefore, in this study, the author's historical, sociological and psychological approach to the War of Independence, which is a historical reality that deeply affects the society to which the author himself belongs, will be intended to be expressed through examples. For this purpose, firstly, under the title "Küçük Ağa and the War of Independence", which historical realities are included and how they are discussed in the fiction of the novel is addressed. Then, under the title "Individual and Social Psychology in Küçük Ağa", examples of individual and social psychology are presented through emotions, thoughts and behaviours of the novel's characters. Findings from the novel demonstrate that in this novel, the author -just like the character of Istanbul Hoca/ Küçük Ağa- adopted a historical, sociological and psychological perspective and remained faithful to it. It can be said that Tarık Buğra aimed to see, understand and explain the deeper effects of the War of Independence on individual and society by going further beyond the frontier maps in history books. This perfectly aligns with his view of literature, which prioritises understanding and narrating "the human being".

Key Words: Tarık Buğra, Küçük Ağa, War of Independence, History, Sociology, Psychology

Giriş

Tarih ve edebiyat hemen her dönemde birbirleriyle yakından ilgili iki bilim dalı olmuştur. Kimi zaman tarihin edebi ürünlerden yararlandığı kimi zaman ise edebiyatın tarihsel gerçekleri konu edindiği bilinmektedir. Daha önce nisbiyetçi ve mutlakçı tarih anlayışı, 19. yüzyılda yerini Hegel'in diyalektiğini temel alan klasik tarihi roman anlayışına bırakmıştır. Bu anlayışta, roman kahramanları tarihi olayları gözlemlemek ve aktarmakla sorumlu olan, psikolojik derinlikten uzak karakterlerdir. Marksist tarihi romanlarda bu kategoriye dâhil edilmektedirler. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde, artık bu tarih anlayışı da çoğunlukla terk edilmiş ve bu kez de Bergson'un Yaratıcı Evrim Teorisi'ni kaynak alan bir tarih anlayışı ile birlikte "persektivist" tarihi romanlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Klasik tarihi romandan farklı olarak, yazarlar artık tarihi gerçekleri, durum ve olayları, psikolojik derinlikleri olan kahramanların sınırlı bakış açılarıyla okura yansıtmaktadırlar. Eserlerin belkemiğini ise, "*onların [kahramanların] tarihin bilincine varış süreçleri*" (Kantarcıoğlu, 2008: 17) oluşturmaktadır.

Türk edebiyatında, özellikle yakın geçmişi konu alan tarihsel romanların varlığı, bu alanda çokça bilimsel çalışma yapılmasına neden olmuştur. Bu eserlere daha çok tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşmış, dönemi ve yaşanan olayları tarihe ne kadar sadık kalarak aktardıkları başlıca ölçüt olarak belirlenmiştir. Özellikle Kurtuluş savaşı romanlarında, Milli Mücadele yılları kimi zaman bir fon olarak kullanılmış kimi zaman ise doğrudan kurgunun etrafında şekillendiği bir tarihi gerçeklik olarak eserlere konu edilmiştir. Mehmet Hızlan Doğan, *Türk Dili Dergisi Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı* için kaleme aldığı yazısında, 1920'lerden başlayarak Milli Mücadele'yi konu edinen romanları sıralar ve bu eserlerin Kurtuluş Savaşı'nı hangi yönleriyle ele aldıklarını değerlendirirken odak noktalarını da tespit etmeye çalışır. Hızlan, 1922-1976 arası yayımlanan romanları listelerken, elli dört yıllık bir süreç içerisinde yazılan roman sayısının otuzu ancak bulduğunu ve bunun oldukça az olduğunu dile getirir. (Doğan, 1976: 9). Ancak, 1960 sonrası bu sayının arttığı görülmektedir. Doğan'a göre, bunun nedenleri arasında, özgürlükçü ortamın ve Anadolu'da yetişen yazarların etkisi büyüktür:

"Bundan şu sonucu çıkarabiliriz: 27 Mayıs 1960'tan sonra kazanılan düşünce özgürlüğü, romancılara daha geniş bir özgürlük ortamı içinde çalışma ve yaratma olanağı kazandırmış; onlara, içinde yaşadıkları toplumun tarihsel, siyasal ve toplumsal temellerine inmek, geçmişini irdelemek yollarını açmıştır. Ayrıca 1950'lere kadar Kurtuluş Savaşı olgusuna İstanbul aydını gözüyle bakan roman ve romancıların yerini 1950'lerden sonra Anadolu'da yetişen romancıların aldığını, Kurtuluş Savaşının başka başka açılardan da incelendiğini görüyoruz. Bu da yazın yaşamımızın giderek demokratlaştığını, romanımızın, daha çok halktan gelen romancılar eliyle daha gerçekçi bir tabana oturmaya başladığının açık bir belirtisidir." (Doğan, 1976: 10)

İlknur Tatar Kırılmış'a göre, 1960 sonrası kaleme alınan tarihi romanlarda üslup değişimi de dikkat çekicidir. Popüler tarihi roman üslubu, 1960'tan sonra yerini daha geniş perspektiflere sahip, yorumlayıcı ve hatta yargılayıcı bir üsluba bırakmış görünmektedir (Tatar Kırılmış, 2013: 391). Elbette ki bu durum yine yazarların içinde buldukları dönemin, öncesine göre daha özgürlükçü olması ve onlara toplumcu-gerçekçi bakış açılarını yansıtmak için uygun koşullar sunması ile doğrudan ilişkilidir.

Tarih yazarının da aslında tarihi olayları kendi açısından değerlendirdiği ve bu nedenle de kaydedilmiş tarihsel gerçekliklerin öznel olduğu varsayımı üzerinden hareket edilecek olunursa, tarihi roman yazarı okurlarına yorumun yorumunu sunmaktadır.

“Tarihsel gerçeklik önce tarihçinin, yani tarihsel olayları kaydeden kişinin yorumuna, değerlendirmesine tabi tutulur. İnsanlar, tarihsel gerçeklikleri, olayları kaydeden tarihçinin yorumlarına göre izlemek durumundadırlar. Yani tarihsel olaylar bir bakıma subjektif karakterlidir. İlk elde erozyona uğrayan tarih, tarihî roman aşamasında kurgu denilen ikinci bir değişime girer. Roman yazarı, tarihçinin malzemesini alır, muhayyilesinde yoğurarak, bilinmeyenler üzerine bir kurgu oluşturarak, tarih malzemesini yeniden insanların dikkatlerine sunar. Yazar, tarihsel gerçekliğin üzerine, tarihsel olmayan kurguya dayalı insan faktörünü ve onun yine tarihe konu olmayacak çevresini yerleştirerek eserini meydana getirir.” (Çelik, 2022: 53)

Bir olgunun tarihsel olarak nitelendirilebilmesi için üzerinden zaman geçmesi gerekmektedir. Tarihi/tarihsel roman kavramı ile ilgili yapılan tartışmalardaki en önemli noktalardan biri de bu sürenin sınırı ve kesinliğidir. Abdülmecit Canatak, edebiyat ve tarih ilişkisi ekseninde edebi eserin tarihselliği konusunu irdelediği yazısında, konu ile ilgili birçok araştırmacının düşüncelerini aktarmış ve sonuç kısmında şunları belirtmiştir:

“Bütün bu görüşler doğrultusunda, tarihe ait bir unsur karşısında tarihî duygunun oluşması için uzun bir zaman diliminin geçmesi gerektiği genel bir kabuldür. Ancak aradaki süre noktasında görüş birliğinin olmadığı açıktır. Dolayısıyla edebiyat araştırmalarında konuyla ilgili kolaylık sağlamak ya da bir belirsizliği ortadan kaldırmak adına bu süre elli yıl olarak tayin edilebilir.” (Canatak, 2022: 23)

Tarihi romanlar üzerine ortaya konan tüm bu görüşler çerçevesinde, bu çalışmaya konu olan *Küçük Ağa* romanının yazarı Tarık Buğra'nın, toplumu derinden etkileyen bir tarihsel gerçeklik olarak Milli Mücadeleye, üzerinden kırk yıl geçtikten sonra, oldukça nesnel bir bakış açısıyla yaklaştığı söylenebilir. Sevim Kantarcıoğlu'na göre, *Küçük Ağa* romanı, yazarın söz konusu tarihi döneme getirdiği yorumdur: “Tarık Buğra da, Balzac gibi, tarihî bir devirde meydana gelen sosyal değişimi, romanın esas karakterlerinin yaşadıkları tecrübelerde somut bir şekilde ifade etmiştir. Yani küçük Ağa'nın ve Çolak Salih'in yaşadıkları dönüşüm süreçleri bir milletin hayatında 1919 ve 1920 yıllarında yer alan bir dönüşümü somutlaştıran bir kurgunun özünü oluşturmaktadırlar” (Kantarcıoğlu, 2008: 203)

Bununla birlikte, Buğra *Küçük Ağa*'da, sadece tarihi olayları bir kurgu dâhilinde anlatmamış, aynı zamanda, tarih biliminin insanlara salt bilgi olarak sunduğu gerçekliklerin ötesini görmeyi ve göstermeyi de amaçlamıştır. Bir savaşın önce birey sonra ise toplum psikolojisini nasıl etkilediğini, savaşın yol açtığı siyasi çatışma, yıkım ve dönüşümlere, toplumsal sınıflar arasında yaşanan sosyolojik çatışma ve dönüşümleri de ekleyerek cevaplar aramaya çalışmıştır. Bu yönüyle, Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa*'daki bakış açısı, nesnel olduğu kadar samimidir de. Dolayısıyla, bu çalışmada, yazarın kendisinin de içinde bulunduğu toplumu derinden etkileyen tarihsel bir gerçeklik olan Milli Mücadele'ye tarihsel, sosyolojik ve psikolojik bir perspektifle yaklaştığı örnekler üzerinden ifade edilmeye çalışılacaktır.

İnceleme *Küçük Ağa* romanının, *Küçük Ağa Ankara'da* başlıklı ikinci kitap ile birleştirilmiş baskısı üzerinden yapılacak ancak sadece ilk kitap olan *Küçük Ağa* değerlendirebilecektir.

***Küçük Ağa* ve Milli Mücadele**

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanı Kurtuluş Savaşı dönemini konu edinir. Romanda 1919-1923 arası dönemde yaşanan siyasal-sosyal ve kültürel gelişmeler- değişimler, İstanbul'dan değil, Anadolu'dan

izlenir. Akşehir Anadolu'nun tamamını, Akşehirli ise Anadolu insanını temsil etmektedir. Söz konusu tarihler arasında meydana gelen ve romanda da kendine yer bulan (doğrudan ya da sezdirme yoluyla) belli başlı gelişmeler şunlardır:

Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918), İstanbul'un işgali (13 Kasım 1918), İngiliz, Fransız, Yunan ve İtalyan Askeri kuvvetlerinin işgalleri, Akşehir'in işgali (14 Mayıs 1919), İzmir'in işgali (15 Mayıs 1919), Atatürk'ün Samsun'a çıkışı (19 Mayıs 1919), Kongreler Dönemi (Amasya-Erzurum-Balıkesir-Sivas), Atatürk'ün Ankara'ya gelişi (27 Aralık 1919), İstanbul'un 2. kez –resmen- işgali (16 Mart 1920), Din adamlarının karşılıklı Fetvaları (10 Nisan 1920- Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah'a karşı Rıfat Börekçi), TBMM'nin açılışı (23 Nisan 1920), Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920), Gediz Muharebeleri (Çerkez Ethem-24 Ekim 1920), İnönü Savaşları (6 Ocak 1921- 23 Mart 1921), Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos 1921), Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921), Başkomutanlık Meydan Muharebesi (26-30 Ağustos), İzmir'in Kurtuluşu (9 Eylül 1922), Mudanya Ateşkes antlaşması (12 Ekim 1922), Saltanatın kaldırılması (1 Kasım 1922), Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923), Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923).

Yukarıdaki gelişmeler romanda kimi zaman doğrudan yazar tarafından dile getirilmekte (İzmir'in işgali) kimi zaman ise karakterlerin diyaloglarında sezdirilerek verilmektedir (Akşehir'in işgali). Bu yönüyle, roman tarihin gerçek seyriyle örtüşmektedir.

Romanda ana mekân olarak seçilen Akşehir'in milli mücadele dönemindeki yeri ve önemine dair bilgilere tarih araştırmacılarının yaptıkları çalışmalardan ulaşılabilmektedir. Nuri Köstüklü, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*'nde yayınladığı araştırmasında, romanda da okurun dikkatine sunulan üç ana meseleyi ele almaktadır. Bunlardan ilki işgal altındaki Akşehir'deki azınlıkların tutumudur: “İtalyanlar, işgalin ilk günlerinde şehir içine girmeye cesaret edememişlerse de Rum ve Ermenilerle kurdukları diyaloglarla yavaş yavaş şehir merkezine nüfuz etmeye başladılar.” (Köstüklü, 2008: 302) Bir diğer konu ise roman karakterleri Doktor Haydar, Ali Emmi, Reis Bey gibi Akşehirlilerin dâhil olduğunu gördüğümüz teşkilatlanmadır. Köstüklü bu konuyu “Milli Teşkilatlanma ve Zafere Giden Yolda Akşehirli” başlığı altında ele almıştır:

“Akşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Bu teşkilatlanmada; İsmail Efendi, Hoca Mehmet Reşit Efendi, Mumcu Mustafa Efendi, Hacı Küçük Efendi, Nalbant Mustafa Efendi, Ak Ağa Efe, Gönülsüzlerin Doktor Haydar Bey, Hafizoğlu Onbaşı Çolak Salih, Yüzbaşı Hamdi Bey, Ağır ceza Reisi Mehmet Bey, İmam Haşim Efendi, Kör Hüseyin Ağa, Hacı Rüştü Efendi, Abdullah Efendi fiilen görev alanlar arasındaydı.” (Köstüklü, 2008: 303)

Yine romanda doğrudan verilmese de sezdirilen bir başka tarihsel gelişme de Büyük Taarruz hazırlıklarıdır: “Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz'un arifesinde 23 Temmuz 1922 akşamı Akşehir'e geldi. Ertesi gün Konya'ya ve 27 Temmuz'da da yine Akşehir'e döndü. Diğer komutanlarla birlikte çok gizlilik içinde Akşehir'de taarruzun planları yapıldı” (Köstüklü, 2008: 306-307)

Görüldüğü üzere, Tarık Buğra'nın romanına Akşehir'i ana mekân olarak seçmesi ve 1918-1923 yılları arasında meydana gelen birçok tarihsel gelişmeyi okura bu şehirden izletmesi onun Milli Mücadele sürecine tarihsel bir perspektifle yaklaştığını göstergeleridir.

Bununla birlikte, söz konusu tarihi gelişmelerin hemen hepsinin toplum üzerindeki -özellikle de 1. Dünya savaşı sonrası ciddi sarsıntı yaşayan, büyük kayıplar vermiş, açlıkla ve yoksunlukla imtihan edilen halk üzerindeki- etkisinin olabildiğince gerçekçi bir şekilde verilmeye çalışıldığı da görülür.

Romanın ön sözünde Tarık Buğra şöyle der:

“Kurtuluş ümidi, altı asırlık yaşama geleneğinin karşısında idi. Hiçbir millet tarihi bu kadar trajik bir çelişme görmemiştir.

[...]Bu roman işte bunu iddia etmekte, bu trajediyi anlatmaya çalışmaktadır.

24 yaşındaki İstanbullu Hoca, Küçük Ağa kişiliği ile ikinci defa doğarken, insanoğlunun kolay kolay katlanamayacağı bu kahredici trajedinin kahramanlarından sadece birisi oluyordu.

Kurtuluş savaşı boyunca böyle ikinci doğumlar çok, pek çok olmuştur. Küçük Ağa kendi macerasında bu benzerlerini de anlatabilirse, okuyucularım baba ve dedelerini, cephe kahramanlıklarından çok, işte bu trajik çelişmelerde çektikleri acılar için rahmetle anacaklardır.” (Buğra, 2022: 5-6)

Peki, nedir bu trajik çelişme? Savaşın getirdiği yoksulluk ve yıkımlara bir de halkın içine sürüklendiği sosyal-kültürel ve psikolojik çelişkiler ekleniyordu. Halk kendi içinde ayrışma-çatışma tehlikesi ile yüz yüzdü. İşgal güçleriyle savaşan birlikler dağınık-düzensiz ve kendi içlerinde anlaşmazlık içindeydi. Yazar, karakterlerinden birine şu cümleyi kurdurarak durumu özetler gibidir: “*Düşman belli dost belli değil. Kimin kimi vuracağı bilinmez [...] Düşman kavgasının içine «devlet» kavgası, düşünce kavgası da girmiş bir kere...*” (Buğra, 2022: 313). *Küçük Ağa* romanını, sadece tarihi konu alan bir romandan çok daha öteye konumlandırmamıza neden olan durum işte tam da bu trajediyi yansıtmadaki başarısıdır. Söz konusu trajedinin farklı açılardan ele alınabilmesi de önemlidir. Burada yazar okuruna trajedinin hem tarihi hem sosyolojik hem de psikolojik yönlerini sunmaya çalışmıştır:

“Bir edebiyatçı olarak insan üzerinde durmayı bir görev sayıyorum... Önce insanı tanımalı ve insanın ilişkilerini de tespit etmeye çalışmalı. Bunun için benim hikâyeciliğimle beraber yazarlığım, insanı esas tema olarak ele almıştır. Onun psikolojik yapısını” (Tekin, 2004: 20) (Akt. Yıldırım, 2014: 7).

Hemen her söyleşisinde, eserlerinde insanı anlamayı ve anlatmayı hedeflediğini söyleyen Tarık Buğra, *Küçük Ağa* romanında da ilk plana tarihi gerçekliği değil bu gerçeklik karşısındaki insanı ve onun ruh hallerini almış görünür.

Küçük Ağa’da Birey ve Toplum Psikolojisi

Roman, 1919 baharındaki Akşehir’in betimlemesiyle başlamaktadır. Mevsim ilkbahardır ancak yazar, “*Önce Tekke Deresi’nin üstü karardı, sonra şimşekler çakmaya başladı, ardından yağmur boşandı.*” (Buğra, 2022: 9) ifadeleriyle karamsar bir tablo çizmektedir. Bu tablo, mekân (şehir) üzerinden, orada yaşayanların içinde buldukları ruh hâlini de yansıtmaya yardımcı olmaktadır. Halk sessiz ve eylemsizdir. Kasabada sadece kadınlar, yaşlılar ve çocuklar vardır ve “*Dört yıldır dükkânlarla, bağlarla ve bahçe ve tarlalarla yalnız onlar uğraşüyor[dur]*” (Buğra, 2022: 9).

Yazar, 1. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ve Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanması sonrası toplumsal durumu Akşehir gibi küçük bir kasabadan yola çıkarak özetlemeye çalışır. Açlık-yokluk-umutsuzluk tüm Anadolu’ya sirayet etmiş tek ruh halidir. Savaştan yenilgiyle memleketine dönenleri de böyle bir atmosfer karşılayacaktır. Bu insanların bireysel ruh halleri zaten iyi değilken, bir de toplumun beklentileri ve eleştirileriyle karşılaşınca “çatışma” kaçınılmaz olacaktır. Tarık Buğra ilk çatışmayı Salih ve çocukluk arkadaşı Niko üzerinden verir. Ancak burada da yine bireylerarası ilişki-iletişimden yola çıkarak aslında toplumsal bir durumu özetlemektedir. Söz konusu durum, “Müslüman Türkler” ile “Gâvur Azınlıklar” arasındaki gizli ve henüz seslendirilmeyen ancak sezilebilen gerginliktir:

“Ama kasabanın değişmeyen, hatta büsbütün canlanan bir yönü vardı: Gavur Mahallesi. Yatsıyla birlikte kasaba o deliksiz karanlığın içinde mezar uykusuna dalar fakat bu evlerde pencereler turuncu turuncu bakardı ve Minas’ın, Yorgo’nun meyhanelerinden sokağa kahkahalar, gitar ve ud sesleri taşardı. Çok geç vakitlerde, sahipsiz sokakların sessizliğini nâralar, Rumca, Ermenice nâralar parça parça, delik deşik ederdi. Ve beşikteki çocukların, kına ayaklı kızcağızların korkmamaları lazımdı. Korkmaya hakları yoktu. Çünkü yalnız sokaklar değil, bütün kasaba, bütün memleket sahipsizdi, sahibini yitirmişti...”

Acaba yeni sahip, yeni efendi bunlar mı idi? Veya bunlar mı olacaktı?” (Buğra, 2022: 10)

Çolak Salih trenle memleketine döner. Ruh hali, trenden hiç inmemiş olmayı dileyen düzeyde kötüdür. Fiziksel olarak, sağ kolunu ve yüzünün yarısını kaybetmiş olmakla kalmamıştır. Ruhsal açıdan da yorgun, yenilmiş, küskün ve «suçlu» hissetmektedir. Onu ilk karşılayan çocukluk arkadaşı olan Niko’dur. Ancak Salih’in suçluluk psikolojisi Niko’dan yardım almasıyla (elbise-yiyecek vb.) daha da

ağırlaşır. Çünkü Niko Rum'dur ve o sıralar kasabada Rumlar ile Türklerin arasında gizliden gizliye bir çatışma başlamış gibidir:

“Ufak tefek bir şeyler olmuştu. Salih ve binlerce Salih sınırdaki kol, bacak bırakır, meslek, zanaat bırakırken Niko ve Nikolar usta olmuş, dükkânlar açmış, bahçeler satın almışlardı... Ve bir şeyler... «ufak tefek bir şeyler» olmuştu.
... Ölenlerin hesabında Osmanlı teb'asından Niko'lar yok muydu? Biraz da onların tezgâhı, evi, barkı, serveti, samanı için dövüşülmemiş miydi? Buna kim, hangi Niko hayır diyebilirdi?” (Buğra, 2022: 35)

Çolak Salih, Niko'dan aldığı temiz elbiselerle halkın içine karışmaktan utanç duyarken bir taraftan eşraftan beklediği ilgiyi- takdiri görememek onda olumsuz bir ruhsal dönüşüme sebep olacaktır. İşte bu noktada yazar ikinci çatışmayı, Salih ile Ali Emmi üzerinden verir:

“Ali Emmi: Ee, anlat bakalım, dedi.
-Ne anlatayım Ali Emmi? [...]
-Ne olup bittiyse onu anlat [...] Akıl almaz bozgunun hesabını Salih'ten sorar gibiydi...
-Karılarımız, kızlarımız neden aç kaldı? Neden yakacağımız, yiyeceğimiz yok? Biz Galiçya'sından Kanal'ına kadar dünyanın her yerinde aslan gibi evlatlarımızı bırakalım da İtalyan oğlanlar tâ kasabamıza kadar gelsin ha?.. Sebep? [...]
-Ne bileyim ben? - Omuzlarını silkmişti- seferberlik dediler. Sancak-ı şerif açıldı dediler, hadi askere dediler, biz de gittik. Padişahım çok yaşa diye bağırдық. Sonra toplar tüfekler patladı. Boyuna yürüdük, koştuk, süründük, sindik, saldırdık, iki de bir süngüleştik. Kiminde kazanmışız, ilerliyormuşuz, kiminde gerilemişiz... Hepsinde ölen tam ölüyor, kalanlarınsa kimi tam, kimi de yarıyamalak kalıyordu. Sonunda harp bitti, yenildik dediler... Yenildik dediler, «paydos» der gibi... Bir de baktık ki biz de ne kol kalmış ne kanat. Hafız'ın oğlu Demirci Salih, Çolak Salih olup çıkmış. Sen olsan nişlersin? De bakalım şimdi Ali Emmi? [...] -Utan Hafız'ın oğlu utan. Koca Memâlik-i Osmaniye senden beter oldu... Kıçı kırık İtalyan askeri gelmiş tâ Akşehir'e dayanmış da Hafız'ın oğlu kolundan budundan konuşur. Haram olsun Gazâ sana deycem emme dilim varmaz.” (Buğra, 2022: 41-42)

Buradaki durum, çatışmaların sadece azınlıklar ile yaşanmadığını, Müslüman Türklerin kendi aralarında da fikrî ve hissî ayrılıkları olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu örnekteki diyalogda, Ali Emmi ile Çolak Salih'in bilinç düzeyleri farklıdır. Çünkü ruh durumları aynı değildir. Çolak Salih savaştan yenik bir gurur ve eksik uzuvlar ile dönmüş bir gencin ruh durumuna sahiptir o an. Hayatı tamamen değişmiştir. Eskisi gibi güçlü kuvvetli olamayacak, iş tutamayacak ve hatta evlenemeyecek, annesine bir gelin ve torunlar veremeyecektir. “*Bu psikolojik süreçler davranışın şekillenmesinde son derece önemlidir*” (Zur, 2010: 136) O nedenle Salih'in davranışlarını ve seçimlerini, onun içinde bulunduğu duygu durumu ile düşünüp yorumlamak önemlidir. Bu anlamda yazar Salih'i romanın bu ilk bölümlerinde savaş sonrası “birey psikolojisini” yansıtmak için görevlendirmiş gibidir. Oysa Ali Emmi toplum psikolojisini temsil eder. Sorgulayan, cevap arayan, direnen bir bilinçtir onunkisi. Oğlunun mezarının yerini bile bilemeyen ve kendince bireysel yaraları olan bir Akşehirlidir. Ancak toplumsal psikoloji onda kendi psikolojisinin önüne geçer: “*Toplumsal travmalarda travma geçiren birey kadar olaylardan uzak sağduyulu bireyler de görmekteyiz. Bu bireyler toplumun yaşamış olduğu travmayı hafifletebilir. Topluma ve bireylere mümkün olduğunca destek olarak yardımcı olabilirler. Eğer ki bu kişiler nötr olurlarsa yardımdan çok topluma zararları olacaktır.*” (Çalışkan, 2018: 625). Burada travma geçiren birey, savaştan fiziksel ve ruhsal yaralarla dönen Çolak Salih olarak düşünüldüğünde, Ali Emmi ona yardım edecek kişidir. Ancak onun ve aslında diğer Akşehir eşrafının büyük oranda duruma kayıtsız kalışı Salih'i kısa süreliğine de olsa bambaşka yollara (boş vermişlik-serserilik vb.) sürükleyecektir.

Romandaki bir başka çatışma da İstanbullu Hoca'nın Akşehir'e gelmesiyle başlar. Hoca, padişaha ve halifeye olan bağlılığı yeniden tahsis etmek üzere İstanbul'dan Akşehir'e gönderilmiştir. Yazar, ondan hemen iki gün sonra karşı cephenin temsilcisi olan Kuvvâcî Doktor Haydar Bey'i de kurguya dâhil

ederek, süreci tarafları ve safları keskinleştirir. İstanbullu Hoca halkın bitmek bilmeyen sorularıyla karşılaşır:

- Düşman mütarekeyi dinlemezse?
- Payitaht işgal altında. Zât-ı Şahane dilediği, düşündüğü gibi hareket edebilir mi? Hükümet erkânı İngilizleri mi, Amerikalıları mı seçelim diye ihtilafta imiş, doğru mudur acaba?
- Garbi Anadolu'da Rumlar, Vilâyet-i Şarkıye'de Ermeniler mezalim yapıyorlarmış, gittikçe azıttırlarmış... Bunun önüne nasıl geçilecek?
- Burada da aynı facialar olursa ne yapacağız? (Buğra, 2022: 75)

Yazar burada toplumun psikolojisini özetler. Akşehirli özetinde verilen bu sorgulamalar, aslında tüm Anadolu halkının kafa karışıklığını ve tedirginliğini yansıtmaktadır. Kasabada daha önce hiç duyulmamış bazı isimler (Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir vb.) artık kahvehanelerde konuşulur-tartışılır olmuştur (Buğra, 2022: 76). Bununla birlikte, romanın bu bölümlerinde çete çatışmalarına dair haber ve dedikodular da sıklıkla gündeme gelmektedir. Bazı çeteler köylülerden haraç alırken bazıları düşmanla savaşmaktadır: “*Bir de doğrudan doğruya devlete, padişaha, halifeye karşı ve Yunan’la harp etmek için kurulmuş çetelerden bahsediliyordu. (...) ‘Olur mu öyle şey? Deniyor küçümseniyor ve kötüleniyordu. Ama bir yandan da mesela, ‘Gönülsüzlerin Haydar Bey de aralarında imiş... Hani bizim Doktor Haydar Bey var ya, işte o...’ gibi laflar ediliyordu*” (Buğra, 2022: 78). Bu durum halkta kimin iyi kimin kötü olduğu konusunda çelişkiler yaratmaktadır. Cami ve kahveler bu konuların-tartışmaların en ateşlilerine sahne olurken, azınlıklar cephesinde de hareketlilik yaşanmaya başlanmıştır. Bu noktada yazarın, Çolak Salih’teki ruhsal dönüşümü ve bilinçlenme durumunu, çocukluk arkadaşı Niko’nun ihaneti üzerine temellendirdiği görülür. Bir akşam Rum meyhanelerinden birinde Akşehirli Rumların yaptıkları toplantıya tesadüfen tanık olan Salih, duydukları karşısında şaşırır, afallar ve öfkelenir: “*Karadeniz’in cennet Kıyılarında Pontus Hükümeti Kurulmak üzereydi. İngiliz Haritasında sınır çizilmişti bile*” (Buğra, 2022: 85). Ancak azınlıklar bile kendi aralarında ayrılığa düşmektedirler. Kimi Pontus Rum devleti kurulması ideali ile heyecanlanırken, kimi de bu durumun adını ihanet koyacak denli Osmanlıdır: “*Evet biz Osmanlıyız. Babalarımız ve dedelerimiz asırlardan beri bu toprakta Türklerle birlikte, onların haklarına sahip olarak yaşadı. Bir zulüm, bir hakaret görmedik. Aldık, verdik, hak hukuk geçti aramızda... Devlet galip gelince bir kötülük görmedik, üstelik makamlar, unvanlar aldık. Fakat yenilince biz kötülüğe kalkıştık. Ne için? Yakışır mı bize?*” (Buğra, 2022: 86). Bu örnekte de yine toplum psikolojisi görülmektedir. Azınlık toplumlarının içinde bulunduğu psikoloji de en az Müslüman Türklerinki kadar çetrefilli ve zordur.

İstanbullu Hoca’nın halk üzerindeki etkisi muazzamdır. Yazar onu akliselim, eğitilmiş ve bilinçli bir genç din adamı olarak betimler. Tarihsel süreç içerisinde din adamlarının hemen her dönemde toplumlara liderlik ettikleri görülmektedir. Burada da İstanbul Hoca’nın toplum psikolojisini iyi bildiği ve bunu kabiliyetleri ölçüsünde padişahın lehine çevirmek için çabaladığı görülür:

- “*Senin kanın İslam’ın kanı ile birleşti... Birinden koştun mu uçurum seni yutar... Ve sen al ve yeşil sancağı unutmak üzeresin, birbirinden ayırmak üzeresin. Uyan (...) Kuvayı Milliye mi dedin? Bu nifakın ta kendisidir. Vatani kurtaracakmış ha? Peki ya Çakıcı da vatani kurtarmak için derse? Ya Sarıca çetesi, ya Çakırsaraylı güruhu, ya Şaşı’nın avanesi de aynı şeyi söylerse? Ya sen birini ben ötekini seçersenem?*” (Buğra, 2022: 95)

Kuvâ-yı Milliye taraftarları da Hoca ile aynı yolu benimser ve halkı kendi yanına çekebilmek için onun geçmişten gelen kabullerini ve kutsallarını kullanır. Böylece, Padişah’ın desteklediği bir örgütlenme oldukları dedikodularını yaymaya başlarlar:

- “*Kuvayı Milliye’nin ilk hedefi, vatani ve Zât-ı Şahâneyi düşman baskısından kurtarmaktır, bu bir. Fıkralarla ve siyasetle hiçbir ilişkisi, hiçbir makam ihtirası yoktur, bu iki. Kurtuluşumuz ancak Kuvayı Milliye sayesinde mümkündür, çünkü Zât-ı Şahâne’nin ve hükümetinin eli kolu bağlıdır. Padişahımız Kuvayı açıktan açığa tutamıyorsa bunun sebebi düşmanın eline düşmüş bulunmasındandır, yoksa gönlü bizimle beraberdir.*” (Buğra, 2022: 114)

Romanın ikinci bölümünün sonuna gelindiğinde yazar toplum psikolojisini şöyle özetlemektedir: “*Büyük tedirginliğin ruhları sarması için mavzere de lüzum yok... Zira insanlar o tedirginliği yaratan havanın içinde yaşıyorlardı. Zira bu barut kokularının kimi Yunan, kimi Kuvvâ, kimi eşkiya tüfeklerinden geliyor, zira bu kanları aynı milletin çoluk çocuğu döküyordu*” (Buğra, 2022: 164)

Tarık Buğra, birey psikolojisine dair örnekleri İstanbullu Hoca'nın Küçük Ağa olarak yeniden doğuşu esnasında da vermektedir. Gerek romanın üçüncü bölümdeki Reis Bey ile ve beşinci bölümünde Çolak Salih ile yaptığı konuşmalar sonrası yaşadığı sorgulamalar, gerek ise hakkındaki ölüm emri verilmesi üzerine Akşehir'i ve ailesini geride bırakarak Çakırsaraylı çetesine katılması ve orada görüp yaşadıkları, Küçük Ağa olarak yeniden doğuşunu sağlayan etkenlerdir. Bu etkenlerin hemen hepsi toplumsal olmakla birlikte sonuçları bireysel değişimlere, sancılara ve acılara neden olmuştur. Toplum yararına yapılan seçimler ve verilen kararların bireysel sonuçlarına katlanmak gerekmiştir. Küçük Ağa'nın “trajedisini” de işte tam olarak budur.

Romanın beşinci bölümünde yıl 1920'dir. İstanbul'un işgali üzerinde, Ankara'da da TBMM için hazırlıklar yapılmaktadır. Yazar, yine bu bölümün başında genel bir ruhsal portre çizmektedir: “*Ufuk aydınlanmış, ruh doğmuştu, ruh, o yaratıcı ruh! Bir millet şaşkınlığını silkip atmış, durumu hükme bağlamıştı*” (Buğra, 2022: 286). Ona göre, halk artık İstanbul'dan ümidini kesmiş ve kararını vererek, Ankara Hükümeti'ni desteklemeyi seçmiştir. Toplum düşüncesinde taşlar yerine oturmuş ve psikolojisinde de ümit belirir gibi olmuşken, bireysel çatışmalar devam etmektedir. Roman boyunca yazar toplum psikolojisinin karşısına birey psikolojisini koymayı ihmal etmemektedir. Bu kez Milli Mücadele'nin büyük bir askeri gücü olan çete (düzensiz kuvvetler) liderleri ile ilgili sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Özellikle de Çerkez Ethem ve kardeşleri ile Garp Cephesi kumandanı İsmet Paşa arasındaki çekişmeler, gerçek düşman ile mücadeleyi zora sokmaya başlamıştır: “*Tevfik Bey, İsmet Paşa'yı ehliyetsiz ve bilhassa anlayışsız bulunuyordu. İsmet Paşa da gevşemeyen bir inatla Ethem Bey ile kardeşlerinin yetki ve itibarlarını azaltmak (...) için uğraşıyordu*” (Buğra, 2022: 316). Bu bireysel hırsların topluma vereceği zararları roman kahramanlarından Küçük Ağa'da öngörebilmekte ve gerekli uyarıları yapmaktan çekinmemektedir: “*Bugünler, Tevfik Bey, şahsi dâvaların günleri, şahsi hak hukukun günleri değil, memleket, millet günleridir. Köprüleri atmadan önce çok düşünmeli, hatta köprüleri atmayı düşünmemelidir. (...) Meselenin hâllini bir de Ankara kanalıyla teşebbüs ediniz*” (Buğra, 2022: 323). Burada Küçük Ağa'nın kendi yaptığına benzer bir şekilde, Tevfik Bey'den de toplumsal psikoloji ekseninde hareket etmesini beklediği görülmektedir.

Küçük Ağa romanı (1. Kitap) biterken, Küçük Ağa'nın Çolak Salih ile birlikte devreye soktuğu planın başarılı olduğu ve Tevfik Bey'in kuvvetlerinin dağıldığı görülür. Böylece Küçük Ağa artık dönüşümünü tamamlamış bulunmaktadır:

“İstanbulcu Hoca'dan Küçük Ağa doğmuştu ve hangi doğum o kadar sancılı olabilirdi? Peki, Küçük Ağa ne olacaktı? Yeni bir nehre, nehirlerin en delidolusuna geçiyordu ve akışın yolu yordamı belli değildi. Kimlerle elbirliği edecek, kimlerle didişmek zorunda kalacaktı? (...) Küçük Ağa'yı terleten, diken üstünde gibi tedirgin eden zaferdi, zafer sonrasıydı. Zira o inanıyordu ki başlangıç bu günlerde değildi, başlangıç zafer denilen şey olacaktı” (Buğra, 2022: 343-344)

Görüldüğü üzere, ilk romanı sonlandırırken yazar yine okura, hem birey hem de toplum psikolojisine dair yansımalar sunmaktadır. Küçük Ağa'nın bilinmez bir geleceğe doğru gidişi onun ruh durumunda tedirginlikler yaratmaktadır. Bu birey psikolojidir. Bununla birlikte “zafer sonrası” vurgusu da toplum psikolojisi için önem arz etmektedir. Zira bu yeni toplumsal düzen birçok zihniyet değişikliğine de gebe dir.

Sonuç

Tarık Buğra, “*Roman yazarı bilim adamı kadar objektif olmalı*” der. Bu nedenle de *Küçük Ağa* romanında gerçekçi bir bakış açısı sunmaya çalışır. Anadolu'da yetişmiş bir yazar olarak, Milli Mücadele'ye, birçok yazardan farklı olarak, İstanbul'dan değil, Anadolu'dan, Anadolu insanının gözünden bakmıştır. Halkın bu tarihi süreç içerisindeki iç çatışmalarını çok yönlü olarak ele alır (subaylar-

yöneticiler-din adamları-çeteler-köylüler- azınlıklar vb.). Gerek çeteler gerek ise azınlıklar ile ilgili konuları, doğrudan ve ideolojik bir biçimde ele almayı, olay örgüsünün içine yayararak «insani» boyutlarıyla sunar. Tek bir bakış açısı sunmaz... Her sınıftan ve taraftan karakterini «konuşturur-tartıştırır-sorguladır». Böylece, Milli Mücadele'deki örgütlenmede herkesin (özellikle halkın) payını teslim etmeye çalışır. Genel eğilimin aksine, önceleri «eylemsiz-suskun» olan halkı ötekileştirmeyi, hain olarak nitelmez. Halkın neden sustuğunu-korktuğunu-kararsız ve çaresiz kaldığını anlamaya ve anlatmaya çalışır.

Dolayısıyla denebilir ki, Tarık Buğra, tarihe ve tarihi gerçeklere insan odağında yaklaşır ve de insanı insan yapan unsurları, yani onun toplumsal ve ruhsal yanlarını kurguya dâhil eder. Bu nedenledir ki okur, *Küçük Ağa* romanında sosyolojik ve psikolojik tespit ve yorumlara açık çokça malzeme bulabilmektedir. Küçük Ağa'yı akılda kalıcı bir roman kahramanı yapan niteliği “gerçekliğidir”. Yazar bunu, onun bireysel psikolojisini okurla paylaşarak yapmıştır. Toplumsal düzenin başat karakterlerinden olan bir din adamının, yine toplumsal nedenlerle geçirdiği dönüşüm ve bunun getirdiği bireysel sancılar, okur tarafından roman boyunca takip edilebilmektedir.

Tüm bu nedenlerle, Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanı, popüler tarih romanlarından ayrılır ve Türk edebiyatında gerçekçi ve tarihsel romanların en başarılı örnekleri arasında yerini alır.

Kaynakça

- BUĞRA, Tarık, (2022), *Küçük Ağa*, (44. Baskı), İstanbul: İletişim yayınları.
- CANATAK, Abdülmecit, (2022), “Edebiyat-Tarih İlişkisi Ve Edebî Eserin Tarihselliği Üzerine Tartışmalar” *Kuram Ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1): 16-25
- ÇALIŞKAN, Vahdettin Oytun, (2018), “Savaş Sonrası Travma”, *Asos Journal*, 6 (75), 623-630.
- ÇELİK, Yakup, (2002), “Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler”, *Bilgi dergisi*, (22): 49-68.
- DOĞAN, M. Hızlan, (1976), “Türk Romanında Kurtuluş Savaşı”, *Türk Dili Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı*, (298): 7-40.
- KANTARCIOĞLU, Sevim, (2008), *Yakınçağ Tarihimizde Roman*, İstanbul: Paradigma yayıncılık.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, (2008), “Milli Mücadele’de Akşehir,” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24 (71), 299-318.
- TATAR KIRILMIŞ, İlknur, (2013), “Tarihi Romanlarda Değişen Bakış Açısı, Küçük Ağa Ankara’da”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (28), 390-402.
- YILDIRIM, Ertan (2014), *İnsan Karşısında Bir Romancı Olarak Tarık Buğra*, (Kırıkkale Üniversitesi Y.L. Tezi)
- ZUR, Ofer, (2010), “Savaşın Psiko-Tarihi: Kültür, Ruh Ve Düşmanın Birlikte Evrimi”, (Çev. Gökhan Kağmıcı) *Tarih Okulu Dergisi*, 2010 (6), 125-143.